

BARTHA ÁKOS**Népi írók és demokráciafelfogásuk
1943 és 1948 között***

Az 1945-ös fordulatot okkal sorolja a politikatörténet-írás a paradigmatisz rendszerváltások közé. Ezt a cezúrát a hatalmi-
lag is instrumentalizált közbeszéd és a politikai elvárásoktól
nem mentes tudományos diskurzusz (kötelező jelleggel 1989-ig)
felszabadulásnak hívta, míg a korabeli dokumentumokra építő
legújabb forrásgyűjtemény a „*törvényes*” *megszállás* kifejezést
használja.¹ A kortárs tapasztalatok sokrétűsége miatt aligha-
nem mindkét érvelés legitim és vitaképes. Nincs konszenzusz az
1945-öt követő évek megítélésében sem. A hagyományos kor-
szakolás koalíciós időszaknak nevezi az 1945 és 1948 közötti
három évet, ezzel utalva a demokratikus változásokra, ponto-
sabbban arra, hogy akkoriban kísérelték meg kialakítani a de-
mokratikus berendezkedésű Magyarországot. E tézisz szerint „a
demokrácia vagy pártidiktatúra kérdése 1945-ben még nem dőlt
el, a koalíciós időszaknak és küzdelemnek volt tétje”.² Az 1945
és 1956 közti éveket Rákosi Mátyszás személye mentén definiálni
igyezkvő monográfia szerzője ezzel szemben már 1945-től „szov-

* A kutatást a Magyar Tudományos Akadémia Posztdoktori Kutatói Programja támogatta. Befogadó intézmény: Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézete.

¹ „Törvényes” *megszállás* – *Szovjet csapatok Magyarországon 1944–1947 között*. Szerk.: L. BALOGH Béni. Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest, 2015. – A felszabadulás-paradigma érvékszetéhez (épp e kötet kapcsán): KRAUSZ Tamás: Egy levéltári kurzuskötet a Győzelem 70. évében. *Eszmélet*, 106 (2015), 86–99.

² LITVÁN György: A koalíciós közzjáték. *RubicOnline*: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/koalicios_kozjatek_1945_1948/ [Letöltve: 2015-11-02]

jet protektorátus”-ként tekint az országra. Eszerint „ha csak egy kicsit is közelebről, részletesebben pásztázzuk a vizsgált terepet, akkor 1945–1947 között például a politikai nyilvánosság előtt zajló demokratizálódás közepette zajlik a kulisszák mögött, rejtőzködve érvényesített presztalinizálás.³ Mindkét megközelítés látószögétől eltér a friss szemléletű eszme- és a társadalomtörténet, mely meggyőzően mutat rá egyes jelenségek és struktúrák folytonosságára a Horthy-éra és a koalíciós időszak között, hiszen „a gyökeres átalakulások, a felemás polgári társadalomszerkezet felszámolására irányuló törekvések csak a kommunista hatalomátvételt követően bontakoztak ki”.⁴ A cenzúra versus folytonosság kettőssége a történelem mikroszintjén is megfigyelhető (mint a kortárs „naiv” tapasztalat és a „történelmi cselekvők” közti feszültség),⁵ de igaz a magyar népi mozgalomra is, melynek fénykorát épp kettészeli 1945.

Azzal az állítással, hogy a népi mozgalom követői a „nép uralmára” – vagyis a szó szerinti demokráciára – törekedtek, aligha mondunk sokat. Egyrészt a nép köre egyáltalán nem volt tisztázott (ma sem az),⁶ másrészt az uralom mikéntjéről is

³ GYARMATI György: *A Rákosi-korszak: rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956.* ÁBTL–Rubicon, Budapest, 2011. 24. – Lásd továbbá: „Az 1944 és 1949 közötti átmeneti időszakot »népi demokráciának« vagy »koalíciós éveeknek« nevezni... olyan eufemizmus, amely éppen az átalakulás lényegét és irányát hagyja homályban. Az, hogy ezt sokan nem látták előre, mások pedig nem így élték meg, nem változtat azon, hogy a Szovjetunió és a magyar kommunisták célja kezdettől az ország szovjetizálása volt.” (ROMSICS Ignác: *Magyarország története a XX. században.* Osiris, Budapest, 2010. 273–274.)

⁴ VALUCH Tibor: Változás és folytonosság a magyar társadalomban a XX. század második felében. *Szabolcs-Szatmár-Beregi Levéltári Évkönyv*, XV. 2001. 187.

⁵ Érdemes megfontolni, hogy „a történelmi esemény, amely sohasem pontszerű történés, hanem olykor kaotikus eseményepizódok együttese, a retrospekció távlatában ölti csupán magára a teleologikus meghatározottság jellegét. A történelmi eseményt alkotó cselekedetek emellett valamelyest hosszabb időtartamban fejtik ki a hatásukat. Végül: az eseményt átélő, személyesen megtapasztaló történelmi aktorok tudhatják is és nem is, hogy mit éltek át, amikor történelmi idők jártak.” (GYÁNI Gábor: A történelmi esemény fogalma. *Magyar Tudomány*, 2011/11. 1332.)

⁶ Lásd BARTHA Ákos: Tojástartanc a populizmusok körül: A magyar népi mozgalom fogalmi keretei és regionális dimenziói. *Múltunk*, 2014/4. 58–105.

eltérően vélekedtek a népiek. Ezzel a nem túl kiérlelt ideológiai csomaggal érkezett el a mozgalom a 20. századi magyar történelem alighanem legnehezebb évtizedéhez, az 1938 és 1948 közti időszakhoz, mely nagyjából egybeesett a magyar népi mozgalom fénykorával.⁷ Vegyük sorra: a Horthy Miklós kormányzó⁸ nevével fémjelezhető, autoritatív jellegű, korlátozott parlamentarizmus alapján működtetett államot egyszerre jellemezték az osztársadalmi igényt (részben) kielégítő revíziós sikerek, a folyamatosan radikalizálódó jogfosztó intézkedések és az egyre kilátástalanabbá váló háborúba való bekapcsolódás. Magyarországot 1944. március 19-én megszállta a német hadsereg, s bár az állam szuverenitása nem szűnt meg teljes mértékben, az önrendelkezésem komoly csorba esett.⁹ Még ez a szűk mozgástér is szertefoszlott az 1944. október 15-i nyilas puccsal, mely az önrendelkezés és a demokrácia helyett szélsőjobboldali diktatúrának adott teret.¹⁰ A nyilas uralmat a szovjet Vörös Hadsereg árnyékában szárba szökni igyekvő „népi demokrácia” követte, mely azonban nem felelt meg minden vonatkozásában a demokratikus várakozásoknak (lásd malenkij robot, kommunista nyomásgyakorlás, németek kitelepítése stb.), és a „nép” kifejezés további devalválódásához vezetett. A „fogalom tisztázatlansága miatt sohasem lehetett tudni, hogy milyen rétegek,

⁷ Papp István ezt 1939 és 1949 közé teszi. (PAPP István: *A magyar népi mozgalom története: 1920–1990*. Jaffa, Budapest, 2012. 10.)

⁸ A Horthy-kultuszban erősebb és hangsúlyosabb a „nemzet”, mint a „nép”, amiben jobboldali ideológiai alapvetések mellett szerepe lehetett a „nép” kifejezés 1918–1919-es magyarországi kompromittálódásának. (TURBUZ Dávid: *A Horthy-kultusz 1919–1944*. MTA BTK TTI, Budapest, 2015.)

⁹ A gyakorlatban megvalósuló „részleges szuverenitás” szókapcsolattal igyekszem elkerülni a nem mindig életszerű jogi definíciók és a preconcepciókon alapuló ideológiai megközelítések egyoldalúságait. A korban – meglehetősen eufemisztikus módon – a német megszállást hivatalosan „kölsönös meg egyezés alapján” történő katonai segítségnyújtásként aposztrofálták. (Lásd a Magyar Távirati Iroda 1944. március 22-i közleményét. Magyar Nemzeti Levéltár. Magyar Távirati Iroda „Könyomatos”. Napi hírek / Napi tudósítások (1920–1944). 1944. március 22/25.)

¹⁰ Szálasi Ferenc egyébként 1944. október 15-i rövid rádiószózatában négy alkalommal hivatkozott a „nép”-re. Közli: http://archiv.terrorhaza.hu/allando_kiallitas/ii_emelet/nyilas_folyoso/nyilas_proklamacio.html [Letöltve: 2015-11-02] – Az üres jelölőkhöz: LACLAU, Ernesto: *A populista ész*. Noran Libro, Budapest, 2011.

csoportok tartoznak ide: csak az, úgymond, dolgozó nép, amely a parasztságot, a munkásságot és a haladó értelmiséget foglalta magában, vagy mások is”,¹¹ ráadásul a fenti szociológiai kategóriák is átpolitizálódtak.

Ami a népieket illeti, bár a szélsőjobboldali pártalakulatoktól a kommunista pártig bezárólag megtalálhatjuk őket a különböző taglistákon, a derékhó a Nemzeti Parasztpártban (NPP) igyekezett érvényre juttatni elképzeléseit és személyes ambícióját. Ez az alakulat a politizálás iránt legfogékonyabb két népi író, Erdei Ferenc és Kovács Imre ösztönzésére jött létre 1939 júniusában Makón, meglehetősen kalandos körülmények között. Jelzésértékű, hogy már a névválasztás körül is komoly viták voltak, mivel felmerült a nagygazdák felé nyitó „paraszt” kifejezés, vagy a kor nacionalizmusa által kiforgatott „nemzeti” jelző problematikussága. Végül maradt ez a verzió, elnöknek pedig a korábbi kisgazdapárti Szabó Pált választották. A párt folyóiratában, a *Szabad Szóban* közzétett program szerint az NPP – többek között – Magyarország függetlensége, a demokratikus szabadságjogok, valamint a szövetkezetek és a radikális (500 hold feletti birtokok kisajátítását megvalósító) földreform mellett tett hitet.¹² Mindez azonban csak formális aktusnak tekinthető, mivel a világháború fojtott közéletében, illegalitásba kényszerülve, a párt nem folytathatott érdemi tevékenységet. A változásra egészen 1944 végéig kellett várni, amikor az NPP-t felvették az ellenállást irányító Magyar Frontba. A december közepén lezajlott ideiglenes és részleges nemzetgyűlési választáson 17 mandátumot szereztek a parasztpártiak, így december 21-én bekerültek a Debrecenben megalakuló Ideiglenes Nemzetgyűlésbe. A harcok elültével összesen 43 képviselőt delegáltak az egész ország területéről (a Nemzetgyűlés teljes létszáma ekkor 498 fő volt). A Nemzetgyűlés által választott Politikai Bizottságban már december 22-én helyet kapott Erdei Ferenc, míg a Budapesten maradó és később sikertelenül Debrecenbe

¹¹ PAPP István: I. m. 173.

¹² *Szabad Szó*, 1939. július 23. 5–6.

igyekvő¹³ Kovács Imre csak 1945. szeptember 6-án került be a testületbe. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 12 tárcája közül a parasztpártiak a belügyminisztériumot kapták meg,¹⁴ és aktívan részt vettek a földreform kidolgozásában, kivitelezésében és propagálásában is.¹⁵ A pártszervezésben azonban gondot okozott, hogy noha már az 1944-ben Szegeden nyilvánosságra hozott ideiglenes szervezeti szabályzat igyekezett nyitni más társadalmi rétegek – így például az értelmiség – felé, a gyakorlatban a gyanakvás dominált,¹⁶ ráadásul az NPP-nek újonnan kellett kiépítenie a szervezeti struktúrát, méghozzá a politikában járatlan helyi vezetők bevonásával.¹⁷ A pártelnök sorsa sem alakult túl szerencsésen. Szabó Pált a világháború végén a szovjetek Budapesten letartóztatták és – Kovács Imréhez hasonlóan – több héten át fogva tartották, egészen 1945. április 5-ig (így került az NPP élére Veres Péter). Szabó később már nem is tudta visszaszerezni 1945 előtti vezető szerepét a párt-hierarchiában, noha 1945-ben, valamint 1947-ben is bejutott a parlamentbe és a pártalelnöki pozíciót is betöltötte. Szabó az NPP balszárnyához tartozott, és főként lapszerkesztőként ténykedett.¹⁸

¹³ SZEREDI Pál: *A Parasztpárt két évtizede. A Nemzeti Parasztpárt története, 1939–1960.* Barangoló, Pilisszentkereszt, 2014. 173. – Kovács több társával 1944. december 20-án próbált átjutni a fronton, hogy tárgyalásokat kezdeményezzen a szovjet katonai vezetéssel. Tárgyalások helyett azonban heteken át fogva tartották, ahonnan viszontagságos úton tudott csak megszökni 1945. február 8-án. (Uo. 182.)

¹⁴ BENKÓ Péter: *A Nemzeti Parasztpárt az Ideiglenes Nemzetgyűlésben. In: Az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány, 1944–1945.* Szerk.: FEITL István. Politikatörténeti Alapítvány, Budapest, 1995. 173–175.

¹⁵ Mint Kovács Imre hangoztatta az NPP 1946. március 11–12-i kongresszusán: „Minden ellenkező állítással szemben az az igazság, hogy a Nemzeti Parasztpárt javaslata alapján készült el a földreformtörvény.” (Idézi: SZEREDI Pál: I. m. 257.)

¹⁶ N. SZABÓ József: *A politikai pártok és az értelmiség a demokrácia kiépítésének időszakában (1944 ősze – 1945). Valóság, 2013/7. 50.*

¹⁷ SZEREDI Pál: I. m. 192.

¹⁸ *Az 1947. szeptember 16-ra Budapestre összehívott Országgyűlési Almanachja: 1947. szeptember 16. – 1949. április 12.* Főszerk.: MARELYN KISS József, VIDA István. Magyar Országgyűlés, Budapest, 2005. 383–384.

Az 1945-ös választásokra megjelentetett pártprogram¹⁹ megerősítette az 1939-es elveket, ám óvatos módon megfogalmazott, aktuálpolitikai újdonságokkal is szolgált: elutasította a kolhozosítást, és a demokratikus állami – vagyis nem pártfelügyelet alatt álló – politikai rendőrség, valamint a „néprajzi határok” mellett foglalt állást. A pártorgánumok (*Szabad Szó*, *Paraszt Újság*) és tömegrendezvények (például a ceglédi Dózsa-napok) ellenére az országgyűlési választásokon mindössze a szavazatok 6,87%-át kapta meg a párt, ami 23 mandátumot eredményezett,²⁰ az ezt megelőző, erőpróbának is felfogható októberi fővárosi eredmények pedig még lehangolóbbak voltak.²¹ A problémák részben a Független Kisgazdapárt (FKgP) szavazatelszívó erejéből, részben a politikai önállótlaniságból („gatyás kommunisták”²²), részben pedig – ezzel összefüggésben – a belső és külső érdekellentétekből (néppárt versus osztálypárt) eredtek, melyek érdemben nem változtak meg az 1947-es erőfelmérésre sem. Sőt, ekkorra lényegében eldőlték a belső frakcióharcok, vagyis a kommunistabarát szárny felülkerekedett az önálló parasztpolitika hívein. A választásokra kiadott, 12 pontba szedett program²³ mégis a magyar álláspont és az önálló parasztság szerepét hangsúlyozta. A kiadvány kulcsfogalma a „parasztdemokrácia”, amely a „munkásdemokrácia” alternatíváját jelenthette volna,²⁴ noha itt is a „reakció” ármánykodását emlegették

¹⁹ *A Nemzeti Parasztpárt kiskatéja*. Sarló, Budapest, 1945. 33–34, 42, 45.

²⁰ HUBAI László: *Magyarország XX. századi választási atlasza 1920–2000. I. k. A választások története és politikai geográfiája*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2001. 74.

²¹ Az NPP a fővárosban 2%-os eredményt ért el. (SZEREDI Pál: I. m. 222.)

²² A parasztpárti Illyés Gyula maga is báty-öcs relációt állapított meg a kommunisták és a parasztpártiak viszonylatában, 1945 júniusában. (Idézi STANDEISKY Éva: *Demokrácia negyvenötben*. Napvilág, Budapest, 2015. 45.)

²³ *A Nemzeti Parasztpárt Programjavaslata. Budapest, 1947.* – „Erős, demokratikus kormányzást akarunk, a népi erők alapján és a szigorú felelősség alkalmazásával.” (Uo. 4.)

²⁴ Egy évvel később pedig ki is mondják (bár „reakcióellenes” szöveggörnyezetben): „A parasztságot a népi demokrácia döntő tényezőjévé akarjuk tenni. Ezt jelenti az, hogy, parasztdemokráciát akarunk.” (A Nemzeti Parasztpárt politikája. NPP, 1948, 10. Kiemelés az eredetiben.) – A szövevényes pártviszonyokhoz (főként a párt baloldalának látószögéből): BENKŐ Péter: *A Nemzeti Parasztpárt és a szocializmus 1947–1948*. Kossuth Könyvkiadó, 1988. Hasonló

inkább. Az olyan célok azonban, mint a községi önkormányzat erősítése, a paraszti érdekvédelem, a hagyományok ápolása, a vallásszabadság, a függetlenség, vagy a kisipar és a kiskereskedelem támogatása, elsősorban nem az 1945 előtti berendezkedés híveinek, hanem a kommunistáknak szűrhatott szemet. Az 1947-es, „kékcédulás” választásokon mindenestre az NPP a szavazatok 8,28%-át szerezte meg, és 36 mandátumhoz jutott, vagyis kis párt maradt, noha a koalíciós időszakban mindig adott minisztert a kormányba.²⁵

A népiek demokráciáfelfogásához érdemes legalább a hatalom által szemmel tartott²⁶ második szárszói találkozóig visszatekinteni (1943. augusztus 23–29.). A Balaton melletti özszejövetel sohasem látott monstre rendezvénye volt a népiek holdudvarának, és itt fogalmazódott meg széles nyilvánosság előtt a népiek berkeiből származó két legismertebb vízió is.²⁷ Természetesen Erdei Ferencről és Németh Lászlóról kell bővebben szólni, jóllehet Németh többször hangsúlyozta a népi mozgalomtól való kívülrőlállóságát,²⁸ Erdei pedig épp itt távolodott el a népi politika legfőbb alapkövetelésétől. Jól ismerjük Némethnek a „harmadik oldal”-ra vonatkozó nézeteit, Kert-Magyarország koncepcióját és a magyarság érdekérvényesítő erejét edzeni kész „pápua-hasonlatát”. Ám legalább ennyire közismert Erdei „kettős társadalom” elmélete és a történelmi materializmus társadalomformáló erejébe vetett hite is. Pedig a gazdaságpolitikus Erdei sokáig egy sajátos polgári átalakulás mellett tört lándzsát, noha erősen viaskodott benne a tudós a politikus-

---

szemléletű munka: Tóth István: *A Nemzeti Parasztpárt története 1944–1948*. Kossuth Könyvkiadó, 1972.

²⁵ BORBÁNDI Gyula: *A magyar népi mozgalom: a harmadik reformnemzedék*. Püski, Budapest, 1989. 438, 444.

²⁶ Egy csendőrségi informátor (Balogh Mihály) a szárszói találkozóra is eljutott, ahonnan részletesen jelentett az elhangzó előadásokról. (Petrik Béla: *Egy feddhetetlen politikus – Kovács Imre pályája az emigrációig*. In: *Magyar látóhatár: Borbándi Gyula emlékkönyv*. Szerk.: ALEXA Károly. Antológia, Lakitelek, 2015. 183.)

²⁷ Elemzésüket lásd BOGNÁR Bulcsu: *A szárszói viadal*. Erdei Ferenc és Németh László vitájának gazdasági és politikai vonatkozásai. *Valóság*, 2011/12. 1–13.

²⁸ JUHÁSZ Géza: *Népi Írók*. Magyar Élet, Budapest, 1943. 69–77.

sal. Több kötetben érvelt a honfoglaló magyarság kettős szál-lásrendszeréből levezetett tanyás mezővárosi fejlődés országos kiterjesztése mellett²⁹ – nem kevésbé földtől elrugaszkodott módon, mint Németh László tette saját utópiájában. Átfogó (gazdasági-társadalmi-politikai) koncepciójukban mindketten egyetértettek a földreform szükségességével és azzal, hogy lehetőség szerint figyelembe kell venni a honi speciális viszonyokat. A mikénteokról azonban eltérően gondolkodtak.

Németh, bár előadásában meg sem említette a „telepeseket” és az „új nemességet”, ismételten hitet tett a társadalom-integratív modellként felfogott Kert-Magyarország egyébként delejezően kibontott jövőképe mellett. „A társadalmi kiegyenlítődés jelensége mögé (mely oly groteszk ellentétben áll az államvezetők mandarinetikettjével) kertvárosokba szétszóródó nagyvárosok, megyényi területeket ellepő gyümölcsöskertek rajzolják fel az új kultúrtájat, melyen ez a fény felé törő bennszülött nép méltó hazát találhatna. Hivatalukba belécsömörlött értelmiségiek, szabad idejükben ojtogató hivatalszolgák, gyári munkások, a magasabb földművelésre rákapott gazdaifjak törekednek abba a Kert-Magyarországba, melynek apró városgóccokkal s villamosított tanyákkal teleszórt tájképét ők talán elképzelni sem tudják, csendes, emberies, »kispolgárinak« gúnyolt hajlamaikban mégis ők készítgetik.” A változásnak tehát a középosztályból kell erednie („az iparkodás, gazdasági tudás, fogékonyság, ami egy nemzet ereje, elsősorban a kispolgári réteg tulajdona”), pontosabban azokon „az apró szigeteken” kell kifejlődni, ahonnan meg lehet változtatni „fokról fokra az egész társadalmat”. „Az igazság az, hogy a nagy medence, amelyből az egész nemzet eredt, valóban a parasztság. A delta azonban, amely felé az egész nemzet tart: az értelmiség” – fogalmaz egyértelműen Németh, aki ugyanúgy elhatárolódik a szabad versenyes kapitalizmustól, mint a szovjet típusú szocializmustól, és gazdasági gyógyszerként a földreformot, valamint az önálló egzisztenciák virágzását jelöli meg. Ugyanakkor vissza is nyúl korábbi elkép-

²⁹ Lásd részletesen: BOGNÁR Bulcsu: *Népi szociográfia és társadalomtudomány. Írások Erdei Ferenc szociográfáinak (1931–1944) társadalomszemléletéről*. Loisir, Budapest, 2011.

zeléséhez, amikor a „búzagyárakként” aposztrofált kolhozokat elvetve arról értekezett, hogy „a szövetkezeti szocializmusban rég kész van az a forma, amely a vállalkozás érzését s a vele járó iparkodást is meghagyja, s a nagyobb birtokok, üzemek előnyeit is biztosítja.”³⁰

A némethi minőségszocializmus elfogadhatatlan volt Erdei számára, aki nem tudósként lépett ezúttal porondra, hanem taktikázó reálpolitikusként, és a körülményekre hivatkozva tagadta a fenti értelemben vett harmadik utat (pontosabban: oldalt). A parasztpolitikus, hangzatos marxista retorikája ellenére, egészen sajátos módon ötvözte a Hajnal Istvántól kölcsönzött történetpszociológiai értelmezési kereteket a történelmi materializmus következtetéseivel. De nem csak ezeket. Többszólamúságára jellemző, hogy a Márciusi Front radikalizmusát legismertebb szociográfiájában (*Futóhomok*) etnocentrikus konzervatív társadalomszemlélettel kombinálta,³¹ szárszói szövegében pedig „haladó”-nak minősítette a jobboldali radikális politikát folytatókat is: „Jelentkezik társadalmunkban egy olyan politikai törekvés, amely többé-kevésbé azonos a fasizmus politikájával, de legalábbis nagyon közel áll hozzá. A középosztály haladóbb elemei képviselik ezt a politikai törekvést (...) Lényegében ennek a vonalnak a továbbvitele a nemzeti szocializmus politikai törekvése.”³² A makói születésű társadalomtudós-politikus finom utalásai persze nem hasonlíthatók Németh saját műveltségéhez mérten nehezen érthető gondolatmeneteihez, például az „önkritikátlan, bosszúszomjas zsidóságnak a szemérmes kultúratisztelői”-ről szőtt nézetekhez.³³ Erdei szárszói konzekvenciája szerint már sem a földbirtokreform, sem pedig a polgári termelési politika nem képes megoldani az alapvető gazdasági kérdéseket. Mint fogalmazott, „e szükséges és kikerülhetetlen átmeneti alakuláson túl a kifej-

³⁰ NÉMETH László: *Második szárszói beszéd [1943]*. In: uő: *A minőség forradalma. Kisebbségben. Politikai és irodalmi beszédek, tanulmányok, vitairatok*. DIA–Petőfi Múzeum, Budapest, 2014. 1281–1289.

³¹ Lásd: BOGNÁR Bulcsu: *Népi szociográfia és társadalomtudomány*. I. m.

³² *Szárszó: az 1943. évi Balatonszárszói Magyar Élet Tábor előadás- és megbeszéléssorozata*. Magyar Élet, Budapest, 1943. 33.

³³ NÉMETH László: I. m. 1285–1286.

lődés útja nyilvánvalóan tovább mutat”. Bár nem mondta meg, konkrétan mire gondol, egyértelművé tette tételét a rá következő mondatokkal, melyek a munkásság elsőbbségét hirdették a parasztsággal szemben.³⁴ Ezzel az állásponttal Erdei valóban „kilépett a népi ideológusok köréből”.³⁵

Politikusként azonban „igazolta az idő”, ekképp karrierjét az Ideiglenes Nemzeti Kormány belügyminisztereként kezdhette el 1944 decemberében, míg a kommunistákkal együtt nem működő, a Szovjetunióra veszélyként tekintő Németh perifériára került, és a hódmezővásárhelyi gimnázium óraadó tanáraként dolgozott (jelentékeny oktatáselméleti tevékenységet fejtve ki).³⁶ Erdei formálisan a Nemzeti Parasztpárt, valójában a Magyar Kommunista Párt (MKP) titkos tagjaként lépett be az újraforgató politikai arénába és lett belügyminiszter (1945 novemberéig)³⁷ – hasonlóan Darvas Józsefhez, a Parasztpárt alelnökéhez, aki 1947-től (először) építésügyi miniszterként ténykedett. Erdei és Darvas döntése természetesen a parasztság érdekérvényesítő erejét csökkentette, és alapjaiban határozta meg a demokráciához fűződő viszonyukat. Tudomásul vették a – társadalom kisebb csoportját reprezentáló – munkásság vezető szerepét, társutasként pedig csupán ideiglenes szerepet szántak saját pártjuknak. Erdei belügyminiszterként „a demokráciát korlátozó intézkedések ellen sem lépett fel kellő eréllyel”.³⁸ Itt mindenekelőtt a politikai rendőrség pártpolitikai célokat szolgáló működését kell megemlíteni, de pozíciójából

³⁴ Szárszó... I. m. 35.

³⁵ GYURGYÁK János: *Ezzé lett magyar hazátok: a magyar nemzeteszmé és nacionalizmus története*. Isis, Budapest, 2007. 452–453.

³⁶ Németh László Keresztury Dezső VKM-minisztertől szabad kezett kísérleti tantervéhez, így „a gyakorlatban is kipróbálhatta régi álmát: a tananyag átfogó egységekbe rendezését: a tantárgy-összevonást.” (PUKÁNSZKY Béla–NÉMETH András: *Neveléstörténet*. Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996. 645.) – Emellett a hatosztályosként elképzelt alapfokú oktatás, valamint a decentralizált és nyitott intézményként megálmodott egyetemek reformtervét is kidolgozta. (N. SZABÓ József: *A Nemzeti Parasztpárt és a kultúra, 1945–1946*. Stúdium, [h. n.], 1995. 25–43.)

³⁷ „...a Gerőék által kezdeményezett fedett párttagság tény.” (HUSZÁR Tibor: *Erdei Ferenc, 1910–1971. Politikai életrajz*. Corvina, Budapest, 2012. 300.

³⁸ BORBÁNDI Gyula: I. m. 422.

fakadóan Erdeit a Vörös Hadsereg viselt dolgaiért is bizonyos fokú felelősség terheli.

Erdei demokráciafelfogását az újjáalakuló Társadalomtudományi Társaság 1945. május 9-i közgyűlésén *A magyar agrárdemokrácia fejlődési lehetőségei* című előadásában fejtette ki, hangsúlyozva a földreform fontosságát és a további lépések szükségességét. A demokratikus átalakulás – amelyen ő a parasztság társadalmi integrációját értette – értelmezésében megköveteli a termelők szövetkezését, a modern közigazgatás kiépítését és a demokratikus oktatáspolitikai eredményes végrehajtását.³⁹ Nézeteit a Pázmány Péter Tudományegyetem 1945 nyarán tartott demokrácia-előadássorozatán is kifejtette, ahol a klasszikus polgári demokrácia helyett egyfajta „népi demokrácia” mellett tört lándzsát. Felhívta a hallgatóság figyelmét arra, hogy az új berendezkedés folyamatos harcot jelent a nép ellenségeivel és a volt uralkodó rétegekkel, ezért a jogsérelem és a szabadság korlátozása olyan lényegi ismérve a népi demokráciának, melyet a „nép felszabadításának” célja szentesít. Az általa említett, bevethető harci szervezetek „zömmel kommunista vagy kommunista befolyás alatt álló szervezetek voltak”.⁴⁰

Ami Darvas Józsefet illeti, ő néhány nappal a német megszállás előtt vállalkozott a népi írók és a népi politika publicisztikai összegzésére. Írásának első részében felhívta a figyelmet arra: a népiek egysége, eltérő származásuk és szocializációjuk folytán, csupán látszólagos, az egyének politikai tájékozódása többirányú. Majd a második részben a Márciusi Front utáni időket boncolgatta.⁴¹ A háború után ismét megpróbálkozott a számadással, ezúttal Révai József alapvető fontosságú munkájához, a *Marxizmus és népiességhez* kapcsolódva, ám ez az írás is torzóban maradt. *A legnagyobb magyar falu szerzője* önmagát a „népiesek” táborába helyezve elragadtatottan írt „a marxista dialektika legragyogóbb fegyverzetét” felvonultató Révairól, és a

³⁹ TÓTH István: A Nemzeti Parasztpárt demokráciafelfogása (1945–1946). In: *Köztársaság a modern kori történelem fényében*. Szerk.: FEITL István. Napvilág Kiadó, Budapest, 2007. 313.

⁴⁰ STANDEISKY Éva: I. m. 46.

⁴¹ DARVAS József: Népi írók – népi politika. *Kis Újság*, 1944. március 9. 3. és „Októberi kód...”. Uo. március 14. 3.

népi sokrétűség kapcsán megismételte 1944-es látéletét (egyreszeket szó szerint).⁴² Darvas a Parasztpárt 1945-ös nagygyűlésén az „osztálypárti” megközelítés mellett érvelt, és a parasztság és a munkásság érdekközösségét hangsúlyozta, mivel „a demokrácia felépítésének egyetlen komoly biztosítója, hogy a két dolgozó réteg közé a jövőben senki többé éket ne verhessen”. Ezért szerinte nincs is szüksége pártjának a középosztályra, csupán egy „kicsiny” értelmiségre, mely „nem az uralkodás, hanem a szolgálat és az együtt dolgozás útját választotta”.⁴³ 1946 elején a *Szabad Szóban* közölt vezércikkében sürgette az államforma tisztázását, sőt az NPP nevében hitet tett a „népköztársaság” mellett, amelyben „a nép bizalma és szeretete állít maga fölé államfőt”. A „népköztársaság” kifejezést azonban nem használták a parasztpárti vezetők, és maga Darvas is a parlamentáris köztársaság mellett kardoskodott később a törvénytervezet általános vitájában.⁴⁴ Ami pedig a berendezkedés jellegét illeti, 1946 októberében az NPP nevében úgy fogalmazott, hogy „mi a szocializmusban benne vagyunk, ... azonban a szocializmus megvalósításában a parasztság legalább olyan döntő tényező legyen, mint a munkásság.”⁴⁵

Erdeivel és Darvassal ellentétben mellőzés lett a sorsa 1945 után Féja Géának, Kodolányi Jánosnak és Sinka Istvánnak. Féjának elsősorban a jobboldali lapokban és egyesületekben való közreműködését és harcias zsidóellenes cikkeit hánytorgatták fel, nem is minden ok nélkül.⁴⁶ A *Viharsarok* szerzője

⁴² DARVAS József: Népiség és demokrácia. *Szabad Szó*, 1946. február 17. 1. és február 21. 1.

⁴³ SZEREDI Pál: I. m. 216. – Darvas a budapesti választás után – helyzetértékelés gyanánt – „fasiszta veszély”-ről értekezett. (Uo. 224.)

⁴⁴ TÓTH István: *A Nemzeti Parasztpárt demokráciafelfogása (1945–1946)*. 318.

⁴⁵ SZEREDI Pál: I. m. 279.

⁴⁶ A számára a gazdasági liberalizmust megtettesítő, külföldről cikkező Faludy Györgyöt például ekképp ostromozta 1941-ben: „Semmi helye sincsen itt már azoknak a »demokratáknak«, akik a politikában demokrata jelszavak leple alatt a széles magyar dolgozó rétegek ellen csináltak politikát, irodalomban pedig egyéni alkotóerő híján »átköltésekkel«, ál-Villon versekkel és egyebekkel szereztek hírt, dicsőséget és javakat.... Régóta vándorolnak ezek a furcsa bolygók, s midőn azt hiszik, hogy az »ígéret földjére« jutottak és a naiv emberek most már a »demokrácia« messiását tisztelik bennük, lesújt rájuk a végzet. A végzet: a népek és nemzetek ébredező öntudata, mely kiveti szervezetéből a

1945-ben elkerülte a komolyabb számonkérést, ám politikai tevékenységet nem folytathatott, és a békéscsabai városi könyvtárban helyezkedett el. Ami Kodolányit illeti, 1943-as *Zárt tárgyalás*⁴⁷ című művében a főhóst, akiben könnyű volt felismerni a kiábrándult szerzőt, a kommunizmus, a nemzetszocializmus és a liberalizmus képviselője együttesen ültette a vádlottak padjára. Ez bizonyára nem javította az író 1945 utáni pozícióit. 1944-es – kirekesztő tételekben bővelkedő – gyűjteményes kötetében ugyanő már szólt szellemi otthontalanságáról.⁴⁸ Kodolányi a világháború után a Kisgazdapárt ifjúsági lapjában néhány kritikus hangú cikkel jelentkezett, melyekben többek között kifejtette nézeteit a berendezkedő demokráciáról is, a „demokratikus” jelzőt egy helyütt idézőjelbe téve.⁴⁹ A romló munkamorál kapcsán a jelszavakat és az üres propagandát ugyanúgy ostromozta, ahogyan a szárszói találkozón is 1943-ban,⁵⁰ ám fokozódó elszigetelődése miatt nem fejtett ki politikai tevékenységet. A Sinka István elleni vádpontot a *Denevérek honfoglalása* (1941)⁵¹ és a *Fekete bojtár vallomásai* (1942, 1944) című kötetek jelentették. Utóbbi esetében a műfajból adódó személyes élményeken túl a szerző átvette az általánosító antiszemita toposzokat és összeesküvés-elméleteket is.⁵² Sinka a koalíciós időszakban még publikálhatott,⁵³ aztán a negyvenes

---

betolakodott mérgező anyagot.” (FÉJA Géza: *A demokrata. Magyarország*, 1941. április 21. 3.)

⁴⁷ KODOLÁNYI János: *Zárt tárgyalás (pamflet, cikkek)*. Turul, Budapest, 1943.

⁴⁸ Uő: Esti beszélgetés. *Magyar Élet*, Budapest, 1944. 9.

⁴⁹ Uő: Szellemi bénaság. *Független Ifjúság*, 1945. december 1. 1.

⁵⁰ Uő: Némi erkölcsöt. *Független Ifjúság*. 1945. december 8. 1. – Szárszói bevezető előadásához (a szavak inflációjáról): *Szárszó...* I. m. 7–11.

⁵¹ SINKA István: *Denevérek honfoglalása*. Bolyai, Budapest, 1941. 38–42., 51., 61., 71–72., 84., 96.

⁵² Uő: *Fekete bojtár vallomásai*, *Magyar Élet*, Budapest, 1942. 101., 245–246. – Az úr Sinkánál etnicizált szociológiai kategória. Zsidó bérlőknél rendszert idézőjelbe helyezi ezt a minősítést, amit – mint egyhelyütt kifejti – csak „az inggomb, a szivar, a kesztyű és a cipő értelmében” használ esetükben. (Uo. 245–246.)

⁵³ VARGA Rózsa–PATYI Sándor: *A népi írók bibliográfiája. Művek, irodalom, mozgalom 1920–1960*. Akadémiai Kiadó, 1972. 213–217.

évek végétől jó ideig szilencium lett az osztályrésze,⁵⁴ amiben valószínűleg az is szerepet játszott, hogy sokan egy kalap alá vették Erdélyi Józseffel.⁵⁵

A világháború alatt Veres Péter sem tudta magát függetleníteni a politikai diskurzus kirekesztő keretrendszerétől. Egyes politikai írásaiban zavarosan keveredett a biológiai fajelmélet a marxizmussal, és nem ritkák a kirekesztő értékítéletek sem. *Szocializmus, nacionalizmus* című kötetében kifejtett nézeteit már csak azért sem tekinthetjük egyszeri kisiklásnak, mivel egyrészt ez az egyetlen politikaelméleti témájú monográfiája 1945 előttről, másrészt 1939 után 1943-ban is megjelentette, tehát vállalta, ráadásul más írásaiban is hivatkozott erre a könyvére. A Gömbös Gyulát is méltató kötet alaptétele szerint a szocializmus és a nacionalizmus nem kibékíthetetlen egymással, sőt utóbbi az előbbiben valósulhat meg. Veres szerint a nacionalizmus alapjában véve jó, csupán a sovinizmus és az imperializmus torzítja el. A szerző megkülönbözteti a humánus demokratikus és az erő alapú parancsuralmi kollektívizmust, hitet téve a kor kollektív világnézete mellett. Nála ugyanakkor individualizmus, parancsuralom és szocializmus sem összeegyeztethetetlen. A könyv második fele tartalmazza a súlyosabb tehertételeket, mindenekelőtt a biológiai fajelmélet akceptálását, gyakorta antiszemita köntösben. Veres fajvédelme üdvözli a biopolitikai megoldásokat, ami ugyanakkor nem zárja ki a Duna-táj idilli képét vagy a szabadságjogok hangsú-

⁵⁴ Sinka 1945 utáni penitenciájához és a hatalomhoz fűződő viszonyához lásd PETRIK Béla: „...de enyém ám a hősiesség”. Képek Sinka István útjáról az elhallgattatás éveiből. *Hitel*, 2012/11. 102–111.

⁵⁵ A népiek természetesen tudtak különbséget tenni, mint Bibó István is megemlíti Sinka 1956-os szerepvállalása kapcsán: „Soha Erdélyről ezekben a dolgokban szó sem esett, Sinka magától értetődően viszont úgy szerepelt mint partner. Mert a mi számunkra nem az volt, hogy Erdélyi is antiszemita, a Sinka is antiszemita. Őket folyton összerakták, de arról szó sem volt ebben a vetületben, mert Sinka soha a népet nem árulta el és soha hitleristákkal nem paktált, ilyenféle témái nem voltak.” Idézi: HUSZÁR Tibor: Bibó István. Beszélgetések, politikai-életrajzi dokumentumok. Magyar Krónika, (h. n.), 1989. 132.

lyozását.⁵⁶ Szűkebb témánkat illetően a *Parasztorsors – magyar sors* című 90 oldalas (több kiadást megélt) vitairatáról is szót kell ejteni, melyben a parasztpolitikus arról értekezik, hogy „a forradalom nem tudott egészen demokráciát s az ellenforradalom nem tudott igazi fasizmust csinálni. Minden félbemaradt, minden kormány és minden párt félerővel dolgozik és félmunkát végez, mert hiányzik a magyar társadalomból a parasztság ereje.” Szerinte „az egészséges politikai gyakorlat... elsősorban az őszinte demokrácia alkalmazása”, amihez a kulcsot a parasztság emancipációja nyújthatja.⁵⁷ Végezetül egy sajátos műfajú könyvet is meg kell említeni Verestől, mely *Mit ér az ember, ha magyar* címmel jelent meg több kiadásban 1940 és 1946 között, és egy parasztfiúhoz címzett fiktív leveleket tartalmaz. „E levelek célja az volt, hogy a hiányzó magyar közösségi, politikai gondolkodás kialakulásához élményeimmel, tapasztalataimmal én is hozzájáruljak” – vallotta a szerző. Veres itt már kifejezetten a szocializmus mellett tesz hitet,⁵⁸ és érinti a demokrácia kérdését is. Mint fogalmaz, évezredek óta folyik a vita, „hogy melyik helyesebb, a demokratikus kormányzás, vagy az egyeduralmi rendszer. Nincs rá egyöntetű válasz” – írja, mert hol az egyik, hol a másik célravezető.⁵⁹

1945 előtti problémás kijelentései – Némethtel ellentétben – nem vezettek Veres 1945 utáni negligálásához, sőt 1945 tavaszán ő lett az NPP és az Országos Földbirtokrendező Tanács elnöke. A balmazújvárosi parasztpolitikus a már említett egyetemi előadás-sorozatba bekapcsolódva „alulról felfelé építkező, önigazgató közösségi társadalmat” vizionált 1945 nyarán. A demokrácia alapfeltételének tartotta a stabil gazdaságot és a

⁵⁶ VERES Péter: *Szocializmus, nacionalizmus*. MEFHOSZ, Budapest, 1939. és *Magyar Élet*, Budapest, 1943. 20., 123., 168., 164., 172., 181–182.

⁵⁷ VERES Péter: *Parasztorsors – magyar sors*. Magyar Élet, Budapest, 1944. 43., 62.

⁵⁸ „A szocializmus hát nekem az egyetemes szabadságészme. Csak benne látom a testileg-lelkileg felszabadult embert, benne látom osztályom, fajtám felszabadulását is.” (VERES Péter: *Mit ér az ember, ha magyar – levelek egy parasztfiúhoz*. Magyar Élet, Budapest, 1944. 25.)

⁵⁹ „A legigazibb megoldás, hogy a demokratikus elv olyan legyen, hogy szükség esetén diktatúrává változzon, s a diktatúra olyan legyen, hogy ha eljön az ideje, demokráciára változhasson”. Uo. 137.

létbiztonságot, valamint sürgette a vagyoni, társadalmi, hatalmi előjogok megszüntetését. Nem meglepő, hogy az archaikus paraszti közösségekben vélte megtalálni a sokak által hiányolt magyarországi demokratikus hagyományt, az viszont kevésbé logikus, hogy a liberális demokrácia szellemében nyilatkozott az újjáalakítandó társadalomról: „A demokrácia nem azt jelenti, hogy mindnyájan mindenben egyenlők leszünk, hanem azt, hogy mindenkinek egyenlő joga legyen a benne levő különbségek érvényesítésére. Az ember sem testileg, sem szellemileg nem egyforma, és nem is lesz, és ne is legyen soha” – fogalmazott.⁶⁰ 1947-től Veres előbb építés- és közmunkaügyi, majd honvédelmi miniszterként ténykedett. Politikai súlya azonban nem ezekből a kormányzati pozíciókból eredeztethető. Bibó István Rákosi Mátyással egyező⁶¹ visszaemlékezése szerint Darvas és Erdei képezte az 1945 utáni parasztpárt baloldalát, ellenpólusa (jobboldalt) a Kisgazdapárttal együttműködést kereső Kovács Imre volt, középen pedig – mintegy kiegyenlítőként – Veres Péter helyezkedett el.⁶² Papp István azonban okkal mutat rá a politikai marketing modern eszköztárára emlékeztető vonásokra, melyekkel Veres képes volt a parasztság széles köreiből bizalmat kelteni (megjelenés, beszédstílus stb.), és egyben elfedni valós politikai viselkedését, az Erdei és Darvas vezette balszárny támogatását. Pártelnöke közreműködésével az NPP a kritikus alkalmakkor (földreform, a németek kitelepítése, Baloldali Blokk megalapítása, államosítások) szinte mindig „az MKP elképzeléseit támogatta”.⁶³ A „csizmás miniszter” legnagyobb dilemmája alighanem a kommunisták által egyre hangosabban követelt szövetkezetesítés volt, hiszen parasztemberként tisztában kellett lennie a földtulajdon, a földbirtok épp csak megízlelt vará-

⁶⁰ STANDEISKY Éva: I. m. 48–49. Idézet: 48.

⁶¹ RÁKOSI Mátyás: *Visszaemlékezések 1940–1956*. I. k. Napvilág Kiadó, Budapest, 1997. 196. és HUSZÁR Tibor: *Bibó István*. I. m. 75.

⁶² Veres centrumhelyzetét a szakirodalom is átvette. Lásd: BALOGH Sándor: *Parlamentí és pártharcok Magyarországon 1945–1947*. Kossuth Könyvkiadó, 1975. 365.

⁶³ Veres „sem a pártelvű politizálást, sem a parlamentarizmus lényegét nem értette, és pártvezetési tevékenysége során élesen kiütköztek autodidakta műveltségéből eredő fogyatékoságai és emberi gyengeségei.” (PAPP István: I. m. 185–186.)

zsával. Bukásához is ez vezetett, pontosabban az 1948 nyarán, *A paraszti jövő* címmel megjelentetett kötet, melyben kötelező és általános érvényű kollektivizálás nélkül képzelte el a szocializmus építését, vagyis megengedte a kisparaszti magántulajdont. Veres kötetének a politikai feltételekkel foglalkozó fejezetében világviszonylatban tárgyalta az őstermelők – meglehetősen magas – népességi arányszámait. Magyarországra vetítve kimutatta, hogy mivel itt a lakosság 63%-át teszi ki a parasztság,⁶⁴ ellene nem lehet politizálni. Érvelésében központi szerepet játszott a demokrácia törekenysége, mivel a munkáspártoktól eredő politikai erőszak a „reakció” karjaiba hajtja az elégedetlen rétegeket. Ez a forgatókönyv „veszélyes a demokráciára is, mert csak bizonytalan és ingatag alapra épülhetne parasztság nélkül, de veszélyes a parasztságra is, mert minden erőszakos és hiábavaló kísérletnek a parasztság is megadja, sok szenvedéssel az árát, lévén a parasztság is dolgozó, sőt a legtöbbet dolgozó osztály.”⁶⁵ A paraszti öntudat ezen óvatos megnyilatkozása tűrhetetlen volt a dogmatikus marxista álláspont hívei számára az MKP-ban és az NPP-ban egyaránt. A paraszti jövő és a demokrácia helyett a kollektivizálás és az önkényuralom évei következtek, Veres Péternek meg kellett válnia miniszteri tárcájától, az NPP működése pedig 1949. február elsején megszűnt, beolvadván a Magyar Függetlenségi Népfrent kényszerű pártszövetségébe.

Ezt már nem várta meg Kovács Imre, akinek demokráciafelfogását a centenáriumi kötet külön tanulmányban tárgyalja, Sipos Levente jóvoltából.⁶⁶ Kovács – aki a nemzeti szempontokat mindig szem előtt tartotta – a demokrácia három szféráját különítette el: a politikai, a társadalmi és a gazdasági demokráciát, ám gyakorlatias felfogásából eredően elsősorban a polit-

⁶⁴ Ez nyilvánvalóan túlzó állítás. Bár a parasztság nem azonosítható teljes mértékben a mezőgazdasági keresők összességével, jelzésértékű, hogy utóbbiak aránya is csak 49% volt 1941-ben és 1949-ben. Lásd Romsics Ignác: I. m. 318.

⁶⁵ VERES Péter: *A paraszti jövő*. Sarló, 1948. 84–85.

⁶⁶ SÍPOS Levente: Kovács Imre demokráciafelfogása. In: *Kovács Imre centenáriuma. Tudományos emlékülés a Politikatörténeti Intézetben*. Szerk.: Uő. Napvilág, Budapest, 2013. 108–129.

kai célok, módszerek és az etikai vonatkozások foglalkoztatták. Kiindulópontnak a Márciusi Front részben általa szövegezett 1937-es programját tekinthetjük, amit személyesen olvasott fel a Nemzeti Múzeum lépcsőjén. Kovács a polgári demokrácia mellett kardoskodott, a szabadságjogok és az általános, egyenlő, titkos választójog érdekében. 1937-ben még – elhatárolódva a liberális demokráciától is, „mert az a nagytőke és a nagyvállalatok demokráciája” – a „népi demokráciát” és a „dolgozó néposztályok”-at emlegette, ám 1945 után már konzekvensen a jelző nélküli demokráciáért küzdött (reagálva a fogalomkiszajátításra). Noha 1944-ben egyik vezetője volt az ellenállásnak, németellenessége nemcsak demokratikus tartalmi jegyekkel bírt: 1945 után a honi németiség kollektív stigmatizálásának és kitelepítésének egyik élharcosaként lépett fel.⁶⁷ A politikai rendszereken, kurzakokon átívelő – jóllehet, nem egyforma következményekkel járó – etnikai alapú jogfosztás⁶⁸ ezen megnyilvánulásában az NPP együtt tudott működni a MKP-val, ellenben a kommunista párt miatt fordult el Kovács – már 1946 őszén – a közvetlen demokrácia különböző lokális formáitól. Pedig ennek eszménye egyáltalán nem állt távol a népiektől, sőt a nemzeti bizottságok 1944–45-ben még meglehetősen népszerűek voltak körükben.⁶⁹ Az NPP főtitkára azonban politikusi vénájának köszönhetően hamar észrevette, hogy az MKP saját eszközeként tekint ezekre a szervezetekre. A földigénylő, nemzeti és üzemi bizottságokat 1945 tavaszán még üdvözölte, ám később kifejezetten a szovjeturalom szálláscsinálóiként emlékezett meg a népi szervekről. „Mi a parlamenti demokrácia hívei vagyunk, a parlamentet a

⁶⁷ „Mi legyen azokkal, akik itthon maradnak, akik nem tekinthetők fasiszta sváboknak? Felvetem a kérdést: nem lehetne ezeknél önkéntes jellegű eltávozást eszközölni? [...]Azoknál, akik végleg itt maradnak, talán helyes volna zárt telepeket létesíteni...” Kovács Imre pártközi értekezleten elhangzott mondatait idézi: HUSZÁR Tibor: *Erdei Ferenc*. I. m. 302–303.

⁶⁸ Az 1945-ös nemzetgyűlési képviselő-választások során „minden másra való tekintet nélkül megfosztották választójoguktól azokat is, akik magukat német nemzetiségűeknek vallották.” HUBAI László: I. m. 71. – Az etnikai vagy nemzetiségi alapú jogfosztás nem csak Magyarországra volt jellemző a második világháború után. Lásd: VARGA Zsuzsanna: Földreformok a II. világháború után Közép- és Kelet-Európában. *Történelmi Szemle*, 2015/4. 583–607.

⁶⁹ TÓTH István: A Nemzeti Parasztpárt demokráciafelfogása. I. m. 312.

szuverenitás legmagasabb rendű formájának tekintjük” – fogalmazott pártja nevében 1947 áprilisában az országgházban.⁷⁰ A nyílt szakításra Rákosi színvallása készítette, aki a kommunista párt 1946-os kongresszusán kifejtette, hogy a népi demokrácia csupán út a szocializmus felé. Kovács *A demokrácia útja Magyarországon* című írásával reagált a *Válasz* hasábjain. Tanulmányában megkülönböztette a többségi uralmat érvényesítő, ám a politikai kisebbségeket tisztelő globális (nyugati) és az antidemokratikusnak vélt ellenzékkel szemben kirekesztő, kritikát nehezen (vagy egyáltalán nem) tűrő totális (keleti) demokráciákat. Bár a szerző a „reakció” miatt a globális utat sem tartotta járhatónak Magyarországon, utóbbi kapcsán az MKP-t kritizálva emlékeztetett, hogy a koalíciós pártok 1944-ben a demokráciára és nem a szocializmusra szövetkeztek. Kovács a politikai erőtér újrendezését tartotta volna ésszerűnek, baloldalon a kommunista párttal, jobboldalon egy vallásos polgárok és parasztok alkotta katolikus párttal, középen pedig a szociáldemokratákkal és egy nagy parasztpárttal. Az általa felvázolt konstellációban a hatalmi súlypont középre kerülne, vagyis marginalizálódna a szélsőségek. Érdekes módon a kizsákmányoltakkal szemben megértő, a parasztegységért⁷¹ fellépő politikus ezzel a tervével lényegében az FKgP felszámolását indítványozta. Mégsem tőlük kapta a lehangosabb kritikát, hanem Révai Józseftől, aki „reakciós hangulatkeltés”-nek minősítette a demokrácia versus szocializmus oppozíciót. Mivel Kovács saját pártjában is rendre kisebbségben maradt,⁷² hamarosan levonta a konzekvenciát és 1947. február végén kilépett az NPP-ből,⁷³

⁷⁰ Idézi: SIPOS Levente: I. m. 118.

⁷¹ A parasztegység szerve lett volna a még 1941-ben alapított Parasztszövetség. HUSZÁR Tibor: *Erdei Ferenc*. I. m. 311.

⁷² Jelzésértékű az a politikai hajsza, ami Kovács egyik 1946-os beszéde után alakult ki ellene Révai József irányításával és egyes parasztpárti vezetők asszisztálásával. A kiragadott – ám így is teljesen ártalmatlan – beszédrészlet („ragaszkodnunk kell ahhoz, hogy a demokrácia a többség uralma”) értelmezésükben azt jelentette, hogy Kovács összekeverte a demokráciát a diktatúrával. SZEREDI Pál: I. m. 267–270.

⁷³ Utolsó országgházi beszédében (1947. április 18.) a demokrácia honi fejlődésében előállt rendellenességek kapcsán három fő okot/tünetet részletezett: a parlamenti stílus eldurvulását, a politikai türelmetlenséget és az MKP-t.

majd egy sikertelen politikai manővert⁷⁴ követően novemberben az országot is elhagyta.

Erdei Ferenc barátja és munkatársa volt, mégis a parasztpárt jobbszárnyához sorolja Bibó Istvánt az 1989 előtti szakirodalom.⁷⁵ A sokak által idézett politikai gondolkodó recepciója egészen elképesztően extenzív, mind a filológiai aprómunkát végző kutatók szövegei, mind az ezekkel nem sokat törődő ideológikus megközelítések terén. Bibó magát még 1978-ban is a népiekkel azonosította,⁷⁶ ám a népi radikalizmus mellett ismerünk liberális, szocialista, plebejus demokrata, sőt még kereszténydemokrata értelmezési keretet is rá vonatkozóan.⁷⁷ Régi vád feltételezett naivitása, amit Szabó Zoltán „megátalkodott jóhiszeműség”-nek nevezett.⁷⁸ A marxista dogmatizmust, a kommunisták taktikáját és a gyakorlati túlkapásokat (rendőrség, internálások stb.) több írásában kritikával illető, ugyanakkor a kiszgadzapártot is keményen bíráló Bibó valóban jóhiszeműnek tűnik az MKP politikájával és a Szovjetunió szándékaival kap-

⁷⁴ Kovács – a fenti súlypontáthelyezést kivitelezni igyekvő – terve szerint a párizsi békeszerződés határozatai alapján 1947 szeptemberében feloszlik a Szövetséges Ellenőrző Bizottság, megszűnik a szovjet megszállás és ezzel lehetővé válik, hogy az időközben lebonyolított választások után az önálló parasztpolitika vezetői létrehozzák a Független Parasztpártot, majd fuzionálnak a kiszgadzákkal, jó kapcsolatot építve ki egyben a szociáldemokratákkal is. Kovács és szűkebb köre a Magyar Független Demokrata Párt listáján próbálta támogatni ezt az akciót, melyet azonban a politikai fejlemények kudarcra ítélték. Részletesen lásd: BORBÁNDI Gyula: I. m. 441–442.

⁷⁵ Benkó szerint „a harmadikutas politika parasztpárti vezéralakja a felszabadulás után Kovács Imre, az NPP főtitkára, majd alelnöke, teoretikusa pedig a második vonalbeli Bibó István lett.” BENKÓ Péter: *A Nemzeti Parasztpárt és a szocializmus*. I. m. 31. – Tóth szerint A magyar demokrácia válsága-cikkben „a parasztpárti jobbszárny, illetve a centrum nézeteivel kimutathatóan közös vonások figyelhetők meg.” TÓTH István: *A Nemzeti Parasztpárt története*. I. m. 124–125. – Utóbbival az emlékező Bibó is egyetért: „Én pedig a parasztpárt centrumára szerettem volna alapozni a további fejleményeket.” HUSZÁR Tibor: *Bibó István*. I. m. 75.

⁷⁶ DÉNES Iván Zoltán: *Értelmezések. Világosság*, 2013/tavaszi–nyári. 17.

⁷⁷ PAPP István: Az „ismeretlen” Bibó István. *Kommentár*, 2011/6. http://kommentar.info.hu/iras/2011_6/az_ismeretlen_bibo_istvan [Letöltve: 2016-01-20]

⁷⁸ Idézi: DÉNES Iván Zoltán: I. m. 18.

csolatban a koalíciós időszakban.⁷⁹ Közel egy év tapasztalatai után hitte vagy legalábbis hinni akarta, hogy a „kommunista párt jelenleg hosszú lejáratú irányvonala a demokratikus erők koalícióján alapuló, népfrontos, demokratikus politika. [...] A kommunizmus és a parlamentáris demokrácia összeegyeztetésének ugyan elég keskeny az ösvénye, de ez az ösvény járható.”

Komoly vitát generáló, *A magyar demokrácia válsága* című tanulmányában a demokrácia előfeltételeként a „feudális erők túlsúlyának és a feudális beidegződéseknek a megtörését” jelölte meg, amit 1945 „félforradalma” nem fejezett be. Bibó egy „határolt és tervezett forradalom” szükségességét hirdette. Gyökeres, „abba nem hagyható” változtatásokat sürgetett a közszolgálat, az önkormányzatok, a közoktatásügy és a szövetségterületén, míg a közrendészetben és a gazdaságpolitikában a jogrend, a biztonság és a konszolidáció szükségességét hangsúlyozta.⁸⁰ Történelmi okokból fontosnak tartotta az államfő „demokratikus személyes tekintély”-ét, és erős felhatalmazást kért az Ideiglenes Nemzetgyűlés számára is, hiszen annak létrejötte bár valóban tükrözte a kaotikus viszonyokat, de semmiképpen sem vethet fel több alkotmányjogi aggályt, mint a dualizmuskori vagy Horthy-kori választások alapján összeült parlamentek.⁸¹ Bibó gyakorlati politikusként a Belügyminisztérium igazgatási osztályát vezette 1945 és 1947 között, és dolgozott ki – Erdei Ferenc közreműködésével – nagyszabású reformtervezetet, ami a korszerűtlen struktúrát a szubszidiaritás elve alapján decentralizálta volna. Ezek a demokratikus gondolatok

⁷⁹ Tegyük hozzá, az MKP 1944. november 30-án kelt pártprogramja még a demokratikus átalakulást, a szabadságjogokat és a magántulajdont hangsúlyozta. *Magyarországi pártprogramok, 1944–1988*. Szerk. BALOGH Sándor, IZSÁK Lajos. ELTE–Eötvös, Budapest, 2004. 9–14.

⁸⁰ BIBÓ István: *A magyar demokrácia válsága*. In: Uő: *Válogatott tanulmányok. II. k. 1945–1949*. Magvető, Budapest, 1990. 13–80. Idézetek: 20., 27., 50–51., 55. – Borbándi ezzel teljesen ellenkező következtetésre jut Bibó későbbi megnyilatkozásaira hivatkozva. BORBÁNDI Gyula: i. m. 434. – Meg kell említeni, hogy Bibó védhetetlen érveléssel a Vörös Hadsereg lakossággal történő találkozására kapcsán a „társadalom elrontott őstöneit” és a „megszállottak emberi tartását” ostorozza. BIBÓ István: *A magyar demokrácia válsága*. I. m. 18.

⁸¹ BIBÓ István: *A demokratikus Magyarország államformája*. In: Uő: *Válogatott tanulmányok*. I. m. 5–10.

az adott politikai környezetben nem voltak megvalósíthatóak. Vélte vagy valós illúziói ellenére Bibó morális tartása, 1956-os parlamenti magánya, későbbi önreflexivitása egyedülálló, demokráciáról vallott nézetei pedig megkerülhetetlenek a tárgyalat időszakban (is).

A *Kelet-európai kisállamok nyomorúsága* című munkájában – Szabó Zoltánnal ellentétben – úgy vélte, demokratizmus és nacionalizmus egy töről fakad, ám régióinkban sajnos ezek a folyamatok nemhogy összekapcsolódtak volna, de „a demokráciának a végső konzekvenciáig való vállalása a nemzeti közösséget súlyos kockázatoknak, sőt katasztrófáknak teszik ki”, ami az „antidemokratikus nacionalizmus” színrelépését eredményezte. Természetesen nem kerülhető meg közismert okfejtése sem, amit szerencsésebb a szokásosnál tágabb kontextusban idézni: „Abban a görcsös félelmi állapotban, mely elhiszi, hogy a szabadság előrehaladása veszélyezteti a nemzet ügyét, nem lehet élni a demokrácia javaival. Demokratának lenni mindenekelőtt annyit tesz, mint nem félni: nem félni a más véleményűektől, a más nyelvűektől, a más fajúaktól, a forradalomtól, az összeesküvésektől, az ellenség ismeretlen gonosz szándékaitól, az ellenséges propagandától, a lekicsinyléstől és egyáltalán mindazoktól az imaginárius veszedelmektől, melyek azáltal válnak valódi veszedelmekké, hogy félünk tőlük. Közép- és Kelet-Európa országai azért féltek, mert nem voltak kész, érett demokráciák, s minthogy féltek, nem is tudtak azokká válni.” Bibó a demokrácia meghamisítása közt az egészségtelen koalíciók, a tendenciózus választási rendszerek és átmeneti diktatúrák mellett „az általános választójognak a demokratikus fejlődés ellen való” kijátszását is megemlíti.⁸² Mire gondolt pontosan ehelyütt? Huszár Tibornak három évtizeddel később adott interjújában Veres Péter azon 1945-ös ötletére emlékezve, miszerint csak a demokratikus múlttal rendelkezők szavazhaszanak, részletesen vall erről: „egy ország demokratikus fejlődésében nem a szűk körű választójog a legnagyobb akadály, hanem a manipulált vagy fiktív választás. (...) itt az egyszerű,

⁸² BIBÓ István: A kelet-európai kisállamok nyomorúsága. In: Uo. 219–220.

szabályos népképviselőt, amelyet a kiszagzák és a hozzájuk csapódott reakció most egyszerre olyan buzgón felkarolt, nagyon is nagy problémákat jelent.” Bibó ezzel az „ellenforradalmi kurzus” kínos örökségére utalt. A pártoknak szembe kellett nézniük ugyanis azzal, hogy a Horthy-rendszer a háborús konjunktúra és a revíziós sikerek következtében az utolsó pillanattig „hallgatólagos beleegyezést tudott kiváltani”⁸³ az ország lakosságának többségéből, vagyis a pártok és a nép viszonya a katasztrofális végkifejlet ellenére is nehezen volt megjósolható 1945-ben.

A népi mozgalom nemcsak a politikai élet és a közigazgatás, de az oktatási és a kulturális intézményrendszer demokratizálására is hagyományosan nagy hangsúlyt helyezett. Nem meglepő tehát, hogy a kulturális mező 1945 utáni átrendezésében fontos szerepet játszottak a népi kötődésű értelmiségiek, hiszen a Horthy-korszakot meghatározó, a nép oktatását paternalista alapokra helyező „népművelést” a népnevelést egyenlő felek kapcsolataként felfogó, vitakultúrát és a megbeszéléseket preferáló „szabadoktatás” váltotta fel ekkor.⁸⁴ A szabadoktatás intézményi háttéréül jött létre a Magyar Népi Művelődési Intézet (MNMI), mely kifejezetten a parasztfiatalok művelődésének felkarolását és a feladatok országos koordinálását tűzte zászlajára. Létrehozását Keresztury Dezső, az Eötvös Collegium igazgatója, parasztpárti politikus, 1945 és 1947 között vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelte el 1946-ban, elnökévé pedig Illyés Gyulát nevezték ki. „Illyés *Kiáltvány a parasztság művelődése ügyében!* című röpiratában foglalta össze az Intézet létrehozásának és működésének stratégiai céljait. »A Györffy-kollégiumok, a népi főiskolák egyetemi szintű egyesítését terveztük – emlékezett vissza később az alapítás körülményeire és indítékaira Illyés Gyula –, azzal a Népi Művelődési Intézettel, amelynek falvankénti megszervezését Németh László s jómagam már meg is kezdhettük. Afféle plebejus Eötvös-kollégium lett vol-

⁸³ HUSZÁR Tibor: *Bibó István*. I. m. 67–69.

⁸⁴ Lásd: SZATHMÁRY Lajos: A szabad művelődés korszaka 1945–1949. *Kultúra és Közösség*, 1977/1. 5–33.

na, de annál is nagyobb, az azénál is hatalmasabb telepen.”⁸⁵ Az intézet a népi írók szerepvállalásával, az ő ideológiai, kulturpolitikai elveik alapján működött, kezdeményező szerepet játszva a koalíciós évek társadalom- és művelődéspolitikájában, pártolva a különböző népi kezdeményezéseket, népfőiskolákat, szabadiskolákat.⁸⁶ A szabadiskolák létrejöttét az 5000/1946. sz. miniszteri rendelet tette lehetővé, azzal a céllal, hogy a végzett hallgatók munkahelyükön maradva állják meg jobban a helyüket, ott legyenek értékeesebb emberek. Mindez az oktatási rendszer alsó, középső és felső szintjét egyaránt érintette, noha akadémia csupán egy nyílt, a Sárospataki Szabad Művelődési Akadémia.⁸⁷

Már csak a fentiek okán is megkerülhetetlen Keresztury Dezső és Illyés Gyula szerepe a tárgyalt időszakban. A kultuszminiszteri tárca mintegy fájdalomdíj volt az 1945-ös választásokon gyengén szereplő, a kormányalakítási tárgyalásokon szerephez sem igen jutó NPP számára az elvesztett belügy miatt, noha a két minisztérium súlya nem összehasonlítható.⁸⁸ Keresztury bár nem volt a szó szoros értelmében vett népi író, parasztpárti politikusként tevékenykedett, szimpátiája a népi eszmeiség iránt közismert volt, ráadásul pozícióiból adódóan – a körülmények szabta határokon belül – tudott is tenni ezek megvalósításáért. Miniszteri munkásságából ki kell emelni az oktatási struktúra modernizálásáért, a parasztszarmazású fi-

⁸⁵ Idézi: DOMOKOS Mátyás: A Magyar Népi Művelődési Intézetéről. *Holmi*, 2006/4. 501–503. – Ki kell emelni az Országos Szabad Művelődési Tanács szerepét is. N. SZABÓ József: *A Nemzeti Parasztpárt és a kultúra*. I. m. 47–50.

⁸⁶ Vesd össze: HARSÁNYI István: *A Magyar Népi Művelődési Intézet: 1946–1948. Történet és dokumentumok*. Országos Közművelődési Központ, Budapest, 1988. – Keresztury lemondatása után utóda, Ortutay Gyula „a radikális át-szervezését tervezte, mert véleménye szerint nem volt szükség a magyar parasztság, a magyar falu művelődésének biztosításához speciális intézetre.” *Az MNMI 1948. október 13-án meg is szűnt*. Uo. 124–128. – Ortutay szerepéhez a kulturális élet (főként a néprajz) marxista fordulatában: KÓSA László: *A magyar néprajz tudománytörténete*. Osiris, Budapest, 2001. 200–204.

⁸⁷ BARTHA Ákos: *Falukutatás és társadalmi önismeret: A Sárospataki Református Kollégium faluszemináriumának (1931–1951) történeti kontextusai*. Hernád, Sárospatak, 2013. 155.

⁸⁸ SZEREDI Pál: I. m. 246–247.

atalok társadalmi integrációjáért,⁸⁹ a mezőgazdasági szakképzésért és a sokszínű kultúrdiplomácia irányába tett erőfeszítéseit. 1945. november 15-i székfoglalójában a műveltség, az igazság és az emberség fontosságát hangsúlyozta, hitet téve egy európai értékeket hordozó népi kultúraeszmény mellett. Ennek megvalósítása és a pártpolitika által diktált ideológiai tartalmak távoltartása az oktatási rendszertől 1946-tól kezdve egyre nehezebbé vált, mivel „a Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt már nemcsak a demokratizálás és a modernizálás, hanem a perspektivikus legitimáció aspektusából” ítélte meg az oktatást.⁹⁰ Keresztury nem kívánt asszisztálni – többek között – a vallásoktatás fakultatívvá tételéhez és az egyházi iskolák államosításához, így nem maradt más számára, mint a lemondás, amit 1946 novemberében meg is tett, noha egészen 1947 márciusáig vinni kényszerült a tárcát. Valóban nem volt könnyű megtalálni az utódot, mivel a jelöltnek egyrészt katolikusnak kellett lennie (mind a köztársasági elnök Tildy Zoltán, mind a miniszterelnök Nagy Ferenc református volt), másrészt el kellett fogadnia és le kellett vezényelnie a fenti programot. A társutas kisgazda, Ortutay Gyula személyében végül sikerült megtalálni a megfelelő személyt.⁹¹

Az MNMI elnöke, Illyés Gyula sem idegenkedett a politikától, ahogyan arról egész – ellentmondásokat sem nélkülöző – életműve, politikai lírája, prózája és publicisztikája egyaránt tanúsodik. Illyés a Horthy-korszakban nyilvánvaló rendszerellenes munkássága, kapcsolatai és múltja ellenére Bajcsy-Zsilinszky Endre kezdeményezésére és az akkor bankelnök Imrédy Béla intézkedése nyomán a Magyar Nemzeti Bank sajtóreferense lett 1937-ben (a francia mezőgazdasági ügyek tartoztak hozzá),

⁸⁹ Mindez korántsem volt egyenletes és minden problémától mentes folyamat, ahogyan az értelmezési, fogalmi keretek átpolitizálódása is nehezíti a jelenségek megértését. Lásd: MAJTÉNYI György: *A tudomány lajtortója. „Társadalmi mobilitás” és „új értelmiség” Magyarországon a II. világháború után.* Gondolat-Magyar Országos Levéltár, Budapest, 2005.

⁹⁰ N. SZABÓ József: Száz éve született Keresztury Dezső. *Szabolcs-Szatmár-Bereg Szemle*, 2004/ 2. 219–224. Idézet: 222.

⁹¹ SZEREDI Pál: I. m. 296–297. – Egy ügynöki jelentés szerint a tárcacsere is felmerült, vagyis a kisgazdák kapták volna meg a művelődésügyi, míg a parasztpártiak (Kovács Imre) a földművelésügyi tárcát. Uo. 298.

ahol egészen 1945-ig állt alkalmazásban. A *Nyugat* folytatását jelentő *Magyar Csillag* (1941–1944) bátor szerkesztője⁹² a világhégés után csak rövid ideig maradt politikailag aktív, jóllehet kétszer is felajánlották neki a kultuszminiszteri tárcát.⁹³ A parasztpárt fővárosi szervezetét 1945 nyaráig vezette, az NPP intézőbizottságának 1946 márciusáig volt – egyébként igen aktív – tagja, ekkor azonban képviselőségéről is lemondott. Ebben az évben indította újra a *Választ* és szerkesztette annak megszűnéséig, 1949-ig.⁹⁴

Nem ő volt az egyetlen népi író, aki a folyóirat-szerkesztésből is jócskán kivette a részét. Szabó Zoltán a világháború kezdetén a *Magyar Nemzet* politikai függetlenséget hirdető Szellemi Honvédelem rovatát vezette, majd 1945 januárjában belépett az NPP-be, bár nem vállalt közhatalmi tisztséget és a nemzetgyűlési képviselői mandátumot sem ambicionálta. Szabó az Ideiglenes Nemzeti Kormány által kiadott *Magyar Közlöny* főszerkesztőjeként, majd 1945 tavaszától a Magyar Írók Szövetségének főtítkáráként és a Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség (MADISZ) elnökeként ténykedett amellest, hogy szerkesztői feladatokat vállalt a parasztpárti *Képes Világnál*, valamint a MADISZ lapjánál, a *Valóságnál* is.⁹⁵ Utóbbi lapban közölt beköszöntőjében leszögezi: „Nincs veszedelmesebb, mint ha egy nemzet életében elhatalmasodik a hazugságok bizonyos rendszerének és eszmények bizonyos szövevényének különös és hazug együttese. Nagyjából ez a nacionalizmus.”⁹⁶ Tegyük

⁹² Illyés az általa szerkesztett folyóiratban folyamatosan teret biztosított zsidónak minősített íróársainak. Lásd: MONOSTORI Imre: Illyés Magyar csillaga és a magyar-zsidó írók (1941–1944). *Hítel*, 2015/4. 47–53.

⁹³ BORBÁNDI Gyula: I. m. 417.

⁹⁴ TAMÁS Attila: *Illyés Gyula*. Akadémiai, Budapest, 1989. 66. és VASY Géza: Illyés Gyula. Elektra, Budapest, 2002. 151–152. – Az életutat illetően Vasy Géza hangsúlyozza, hogy Illyés „nem kétkulacsos volt, hanem művész voltával együtt is: diplomata, aki tudja, hogy adott esetben az ördöggel is tárgyalnia kell.” VASY Géza: Illyés Gyula az ezredfordulón. *Magyar Szemle*, 2008/1–2. 115–128.

⁹⁵ NOSZKAI Gábor: Barátok közt – Bibó István és Szabó Zoltán barátságának története I. *Beszélő*, 2009/11–12. 35–47. és Uő: Szellemi életre kelni... *Holmi*, 2012/ 6. 721–733.

⁹⁶ SZABÓ Zoltán: Hazugság nélkül. *Valóság*, 1945/1. 7.

hozzá, Szabó Zoltán elkülönítette a nacionalizmust a patriotizmustól, utóbbi pozitív szerepét hangsúlyozva.⁹⁷ Fenti fontos cikkében meglehetősen kritikusan szól koráról, a „gyermekcipős demokráciáról”, a közügyek iránti közönytől, gyanakvásról, illuzionizmusról és a technicista primitivizmusról, vagyis a „nácizmus örökségéről”. Egyetlen vigasza, hogy „megvannak a feltételei annak, hogy nemzet, demokratikus közösség, rend és új demokratikus közszellem legyen.” Szerinte ugyanakkor csak az értelmiség szűk elitje és a szervezett munkásság legjava volt kész a demokráciára a felszabaduláskor, ezért fontos a társadalmi rétegek megnyerése. Aggódva felveti: „ugyanaz a bizalmatlanság, amely parasztságunk jórészét kívül marasztotta a nácizmuson, nem marasztalja-e kívül értelmileg, legalább egy ideig a demokrácián?” A nemzeti érzelmet gúnyoló sajtó kapcsán a realitásokra figyelmeztet, hiszen „nem a demokráciához kell igazítani – képzeletünkben – a valóságot, hanem a tényekhez a taktikát”.⁹⁸ Szabó később a Külügyminisztérium félhivatalos lapját (*Új Magyarország*) tudósította a párizsi béketárgyalásokról, majd a Centre d'Études Hongrois (Magyar Tanulmányok Központja) munkáját irányította, mielőtt 1949-ben emigrációba vonult.⁹⁹

Összegzés gyanánt megállapíthatjuk, a koalíciós időszakban számos olyan, demokratikus igényként megfogalmazott változás történt, ami a népi írók alapvető kívánalmi közé tartozott. Ki kell emelni ezek közül a választójogi törvényt és a földreformot,¹⁰⁰ de ilyenek tekinthető az iskolareform ügye is. Mint szó

⁹⁷ Lásd: ANDRÁS Sándor: Szabó Zoltán haza- és nemzetszemlélete. *Holmi*, 1991/1. 75–85. (főként), illetve Uo. 1991/2. 187–202. és 1991/3. 340–350.

⁹⁸ SZABÓ Zoltán: I. m. 11., 15.

⁹⁹ NOSZKAI Gábor: Szabó Zoltán politikai arcéle, részvétele az antifasiszta mozgalomban. *Múltunk*, 2013/2. 204.

¹⁰⁰ A földreform demokratikussága körül 2015 őszén támadt vitához, Ö. Kovács József, Barta Tamás és Gyarmati György véleményéhez: <http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/vita/> [Letöltve: 2015-11-26]. Az 1945-ös földreform az én értelmezésemben kapkodva kivitelezett, biztonságpolitikai és propagandacélokat egyaránt szolgáló, túlkapaszkodó, antidemokratikus szempontokat is érvényesítő, ám alapvetően időszerű, a társadalom széles rétegeinek régi vágyát megcélzó, radikális társadalom- és gazdaságpolitikai intézkedés volt.

volt róla, maguk a népiek folyamatosan miniszteriális szinten voltak képviselve a kormányokban, noha erre fő pártalakulatuk, az NPP választási eredményei nem feltétlenül adtak okot. A pozitívnak tűnő mérleg már korántsem ilyen derűs, ha közelebb lépünk a valósághoz. A parasztpártiak közül ugyanis elsősorban azok juthattak kormányzerephez, akik a demokratikus játékszabályokhoz hosszú távon nem alkalmazkodó MKP fedett tagjai voltak (Erdei, Darvas), vagy legalábbis asszisztáltak ezekhez a tendenciákhoz (Veres). Aki a parlamentáris demokrácia játékszabályait komolyan vette (Kovács Imre, Szabó Zoltán), perifériára került, esetleg kisebb megbízatásokat kapott (Bibó). Kivételként csupán Keresztury Dezső nevét említhetjük meg. Tovább sötétíti az összképet a korábbi antidemokratikus nézetek pragmatikus, aktuálpolitikai szempontokat figyelembe vevő számonkérése. Ezek a gyakorlatok, kiegészülve az állami szintű jogfosztó politika továbbélésével (például a németek kitelepítésével) tovább mérgezték a közélet levegőjét, és lehetetlenné teszik, hogy a koalíciós időszakra – benne a népiek szerepvállalásával – mint egy makulátlan demokráciára emlékezzünk.